

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOTIDA SANOAT KORXONALARINING TAHLILI

Tursunova Nigora Asatillo qizi

Termiz Davlat Universiteti

Iqtisodiyot yo'nalishi magistraturanti,

nigora0614@gmail.com, +998944692444

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston sanoat korxonalarining iqtisodiyotdagi roli, ularning zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari va samaradorlik darajasi yoritiladi. Tahlillar asosida korxonalarining hududiy joylashuvi, ishlab chiqarish hajmi va mavjud muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, sohaga oid taklif va tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: *sanoat, korxonona, iqtisodiyot, tahlil, rivojlanish, samaradorlik*

Аннотация: В статье рассматривается роль промышленных предприятий в экономике Узбекистана, их современные направления развития и эффективность. Проведен анализ территориального размещения, объемов производства и актуальных проблем. Также предложены рекомендации по улучшению работы предприятий.

Ключевые слова: *промышленность, предприятие, экономика, анализ, развитие, эффективность*

Abstract: This article highlights the role of industrial enterprises in Uzbekistan's economy, their current development trends, and efficiency levels. It analyzes their regional distribution, production volumes, and existing challenges. The article also presents suggestions for improving enterprise performance.

Key words: *industry, enterprise, economy, analysis, development, efficiency*

Kirish

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida sanoat sohasi mamlakatning barqaror taraqqiyotida, iqtisodiy mustaqillikni mustahkamlashda va aholi farovonligini oshirishda muhim o'rin tutmoqda. Sanoat korxonalari nafaqat ichki ehtiyojlarni ta'minlash, balki eksport salohiyatini kengaytirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilmoqda. Shunday sharoitda sanoat korxonalarining holatini har tomonlama o'rganish, ularning faoliyat samaradorligini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqish alohida dolzarblik kasb etmoqda. Tahliliy yondashuv

orqali sanoatni yanada rivojlantirish, uning ichki tuzilmasini takomillashtirish va global bozordagi o'rnini mustahkamlash imkoniyatlari aniqlanadi.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi sanoat korxonalarining hozirgi holati, ularning iqtisodiyotdagi o'rnini, tarkibiy o'zgarishlari hamda iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, sanoat sohasidagi asosiy muammolar va ularni hal etish yo'llari yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi va metodlar

O'zbekiston sanoat tarmog'ining rivojlanishi va undagi korxonalar faoliyatini tahlil qilish masalasi so'nggi yillarda alohida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar va davlat strategiyalari sanoat korxonalarining samaradorligini oshirishga qaratilgan turli mexanizmlarni taklif etmoqda.

Davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilab beruvchi hujjat sifatida "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi – 2022–2026" dasturi sanoatni zamonaviy texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish, xomashyo bazasidan samarali foydalanish va eksport salohiyatini oshirishni ustuvor vazifalar sifatida belgilagan [1]. Ushbu strategiyada sanoat korxonalarining faoliyati faqat ishlab chiqarish emas, balki butun iqtisodiy tizimdagi integratsiyasi nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqiladi.

Sanoat tahlilining nazariy va uslubiy asoslari haqida mahalliy iqtisodchi olimlar, jumladan Xakimov B.J. va Alimov B.B. tomonidan yozilgan ilmiy asarlarda korxonalar darajasidagi tahlil vositalari, foyda rentabelligi, ishlab chiqarish sig'imi va moliyaviy ko'rsatkichlar tahliliga alohida e'tibor qaratilgan [2]. Ushbu metodologiyalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda.

Xalqaro tajriba nuqtai nazaridan qaralganda, M. Porterning raqobat ustunliklari nazariyasi sanoat tarmoqlarida raqobat muhitini chuqur o'rganish va strategik rejalashtirishda qo'llanilmoqda [3]. Uning fikriga ko'ra, raqobat afzalligi kompaniyaning mahsulot sifati, xarajat ustuvorligi yoki innovatsion yondashuvlariga tayanadi. Shu bilan birga, Peter Drucker va Henry Mintzberg tomonidan ishlab chiqilgan boshqaruv konsepsiyalari sanoat korxonalarida samarali boshqaruv tizimlarini shakllantirishda asosiy nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi [4].

Empirik tadqiqotlar va sanoat holatini amaliy tahlil qilishda esa O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi tomonidan e'lon qilinadigan hisobotlar va statistik byulletenlar muhim axborot manbasi hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasidagi sanoat korxonalarining iqtisodiyotdagi o'rnini va faoliyati tizimli ravishda o'rganildi. Tadqiqot davomida

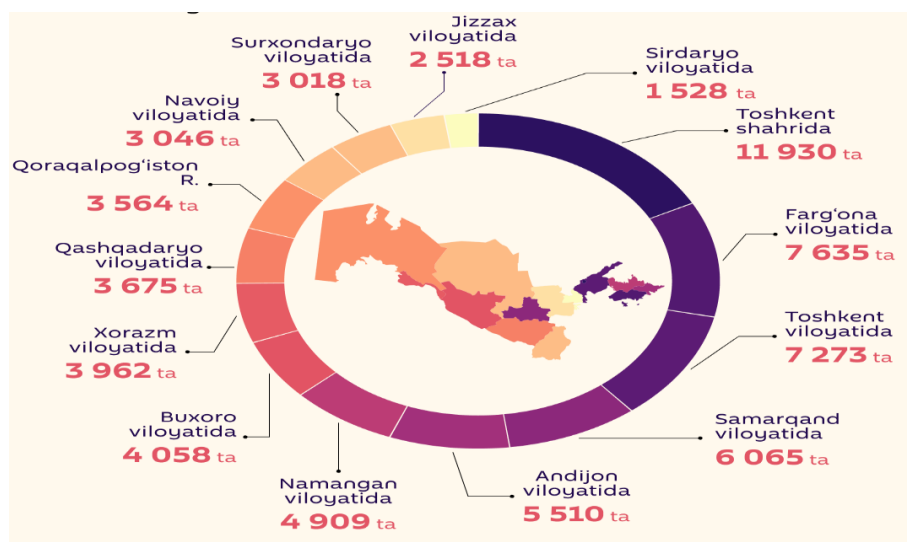
statistik, taqqoslash, iqtisodiy-tahliliy hamda grafik usullar asosiy metod sifatida qo'llanildi.

Tadqiqotda hududlar kesimidagi farqlar, sanoat tarmoqlari bo'yicha ixtisoslashuv holati va rivojlanish sur'atlari statistik jadval va grafiklar orqali tahlil qilindi. Yakuniy natijalarni asoslash uchun induktiv va deduktiv tahlil uslublari qo'llanildi. Bu esa mavjud faktlardan umumiy xulosalar chiqarish va nazariy qarashlarni amaliy holatlar bilan solishtirish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

So'ngi yillarda Ozbekiston Respublikasida sanoat sohasi iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, eksport salohiyatini oshirish va yangi ish o'rinlarini yaratish kabi omillar hisobiga jadal rivojlanib bormoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi 2024-yil yanvar–dekabr oylaridagi sanoat ishlab chiqarishi bo'yicha dastlabki ma'lumotlarni e'lon qildi. Umumiy sanoat mahsuloti hajmi 885,8 trillion so'mni tashkil etib, bu 2023-yilning shu davriga nisbatan 6,8% ga ko'pdir.[5] Bu ko'rsatkich sanoat tarmog'idagi barqaror o'sish sur'atlarini ifodalaydi.

Bugungi kunda respublikada 68 ming 690 dan ortiq sanoat korxonalari faoliyat yuritmoqda. Ularning 14 ming 200 tasi xorijiy sarmoyadir.

1-rasm

O'zbekistondagi sanoat korxonalari soni, viloyatlar kesimida (2024-yil 1-fevral holatiga)¹ [5]

Toshkent O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan sanoat korxonalari soni bo'yicha yetakchi hisoblanadi. 2024-yil 1-fevral holatiga ko'ra, poytaxtda ularning soni 11930

¹ <https://oz.sputniknews.uz/>

tani tashkil etadi. Fargʻona viloyati ikkinchi (7635), Toshkent viloyati esa uchinchi oʻrinda (7273). Eng kam sanoat korxonalari Jizzax va Sirdaryo viloyatlarida joylashgan.

Bugungi kunda respublikada faoliyat yuritayotgan 68 ming 691 sanoat korxonasi 14 ming 200 tasi xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalar. Joriy yilning yanvar oyida Oʻzbekistonda xorijiy kapital ishtirokida 265 ta yangi korxonalar tashkil etildi. Ularning 40 tasi iqtisodiyotning sanoat tarmogʻiga toʻgʻri keladi. Rossiya respublikasidagi ochiq korxonalar soni (3000) boʻyicha yetakchi boʻlib qolmoqda. [5]

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi 2024-yil yanvar–dekabr oylaridagi sanoat ishlab chiqarishi boʻyicha dastlabki maʼlumotlarni eʼlon qildi. Umumiy sanoat mahsuloti hajmi 885,8 trillion soʻmni tashkil etib, bu 2023-yilning shu davriga nisbatan 6,8% ga koʻpdir.²[7] Bu koʻrsatkich sanoat tarmogʻidagi barqaror oʻsish surʼatlarini ifodalaydi.

Oʻzbekiston sanoatining tarkibiy tuzilmasi tahlili shuni koʻrsatadiki, mamlakat sanoati turli sohalar integratsiyasi orqali shakllanmoqda va har bir sohaning umumiy ishlab chiqarish hajmidagi oʻrni muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan Kon sanoati umumiy sanoat mahsulotining 7,6 foizini tashkil etib, 2024-yilda 67,8 trillion soʻmlik mahsulot ishlab chiqargan. Bu koʻrsatkich kon resurslarini qazib olish, ularni birlamchi qayta ishlash va eksport salohiyatini oshirish boʻyicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samarasi sifatida izohlanadi

2024-yil yakunlariga koʻra alohida foydali qazilmalar ishlab chiqarishda sezilarli oʻzgarishlar kuzatildi. Xususan, koʻmir ishlab chiqarish hajmi 8,17 million tonnaga yetib, 2023-yilga nisbatan 26,2 foizga oʻsdi. Bu issiqlik elektr stansiyalarini modernizatsiya qilish bilan bogʻliq. Biroq neft qazib olish 713,4 ming tonnani tashkil etib, 8,5 foizga kamaygan boʻlsa, tabiiy gaz ishlab chiqarish 44,6 milliard kubometrga tushib, 4,5 foizlik pasayishni qayd etdi. Gaz kondensati ishlab chiqarish esa 1,2 million tonnaga yetib, 1,4 foizga oshdi

Eng yirik sektor — ishlov beruvchi sanoat umumiy sanoat ishlab chiqarishining 85,1 foizini tashkil etdi. Ushbu sohada ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi 753,6 trillion soʻmga yetdi. Sektorning asosiy tarmoqlari – metallurgiya, oziq-ovqat va toʻqimachilik sanoatlari yetakchi oʻrinlarni egallaydi .

Metallurgiya sanoati ishlab chiqarish hajmi boʻyicha 171,4 trillion soʻmni tashkil etib, oʻtgan yilga nisbatan 6,3 foizga oʻsdi. Uning sanoatdagi ulushi 22,7 foizni tashkil etdi. Bu oʻsish asosan tashqi bozor talabining koʻpayishi va texnologik modernizatsiya hisobiga erishildi

² <https://stat.uz>

Oziq-ovqat sanoati esa 103,7 trillion soʻmlik mahsulot ishlab chiqarib, barqaror isteʼmol bozori va aholi sonining ortib borishi natijasida 4,5 foizlik jismoniy hajm indeksi bilan oʻsishni saqlab qoldi

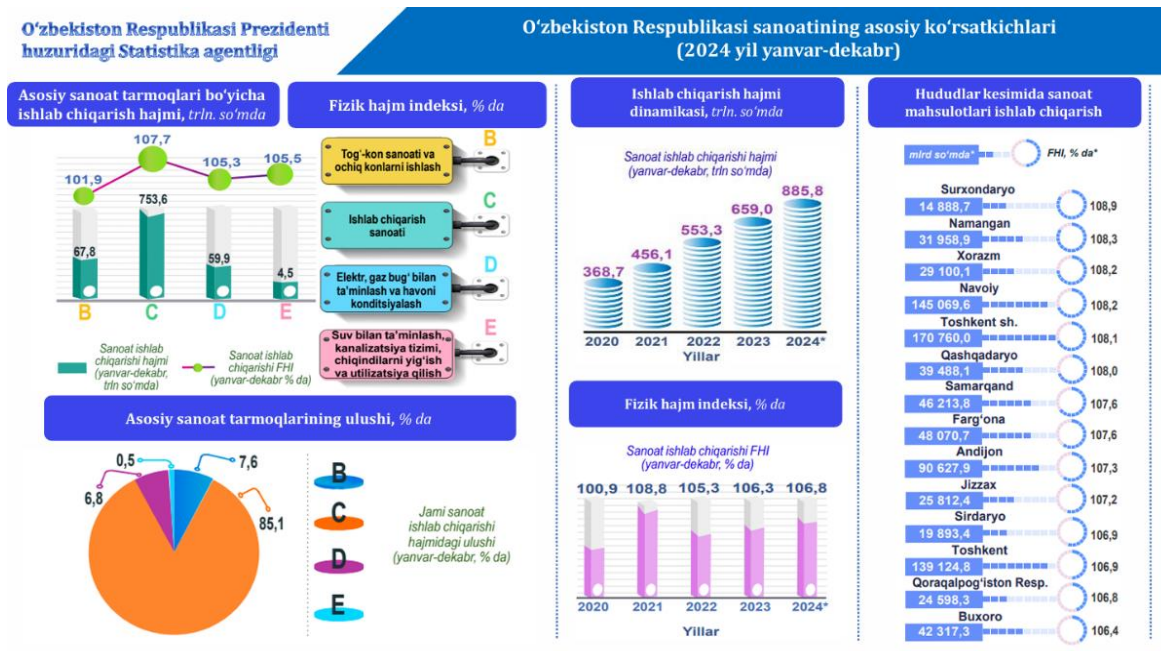
Toʻqimachilik sanoatida 2024-yilda ishlab chiqarish hajmi 89,5 trillion soʻmni tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 11,1 foizga oshdi. Bu sohaning sanoatdagi ulushi 11,9 foizni tashkil etdi va u yengil sanoatdagi eng faol tarmoqlardan biri boʻlib qolmoqda.

Kimyo sanoati 5,4 foiz ulush bilan 40,6 trillion soʻmlik mahsulot ishlab chiqardi va 3,4 foizlik oʻsishni qayd etdi. Bu oʻsish import oʻrnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishga yoʻnaltirilgan islohotlar natijasidir .

Yana bir muhim yoʻnalish — elektr uskunalari ishlab chiqarish boʻlib, bu soha 2024-yilda 26,3 trillion soʻmlik mahsulot ishlab chiqardi. 4,5 foizlik oʻsish uy-roʻzgʻor texnikalari va sanoat uskunalariga boʻlgan ichki talabning ortishi bilan izohlanadi.

Bu natijalar Oʻzbekiston sanoatining koʻp tarmoqli va murakkab tizimga aylanganini koʻrsatadi. Har bir tarmoqda kuzatilayotgan tendensiyalar sanoat siyosatining diversifikatsiyalashuviga va ichki ishlab chiqarish salohiyatining mustahkamlanishiga xizmat qilmoqda.

2-rasm. Oʻzbekiston Respublikasi sanoatining asosiy koʻrsatkichlari (2024 yil yanvar-dekabr)

yanvar-dekabr)³[6]

³ <https://stat.uz>

Xulosa

Ushbu tadqiqot O'zbekiston Respublikasidagi sanoat korxonalarining iqtisodiyotdagi roli va rivojlanish dinamikasini tahlil qilishga qaratilgan. O'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, sanoat sektori mamlakat iqtisodiyotining yetakchi drayverlaridan biri sifatida muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston sanoati yildan-yilga o'sish sur'atini saqlab, yangi sanoat tarmoqlari va ishlab chiqarish bo'yicha sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda.

Sanoat tarmoqlari bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadiki, qurilish materiallari, neft-kimyo sanoati va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash kabi sohalar eng yuqori o'sish ko'rsatkichlariga ega. Biroq, yuqori texnologiyali sanoatning rivojlanishi hali to'liq o'zlashtirilmagan bo'lib, bu sohani rivojlantirish uchun yanada ko'proq sarmoya va innovatsion yondashuvlar zarur.

Tahlilga ko'ra, **hududlar kesimidagi farqlar** sanoat tarmoqlari va ularning rivojlanishiga ta'sir qilmoqda. Toshkent, Navoiy va Farg'ona viloyatlari eng rivojlangan sanoat markazlari sifatida ajralib turadi, lekin boshqa hududlarda sanoat salohiyati to'liq ishga solinmayapti. Shu bois, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy noaniqliklarni kamaytirish va sanoatni muvozanatli rivojlantirish zarur.

Yirik sanoat korxonalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirgan bo'lsa-da, kichik va o'rta sanoat korxonalari mahalliy bozorda muhim rol o'ynab, bandlikni ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Kichik sanoat korxonalariga yordam berish va ularni qo'llab-quvvatlashni davom ettirish zarur.

Eksportga yo'naltirilgan sanoat korxonalari uchun **raqobatbardoshlikni oshirish va sertifikatlash tizimini takomillashtirish** muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, ichki bozorda logistika va energiya ta'minoti tizimlaridagi muammolarni bartaraf etish ham sanoat sektori rivoji uchun zarur.

Tadqiqotning asosiy natijalari va tavsiyalaridan kelib chiqib, sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish va hududiy muvozanatni ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi. PF-60-son Farmon, 28-yanvar. <https://lex.uz>
2. Xakimov B.J., Alimov B.B., Xolmirzayev U.A., Po'latov A.X. (2013). Iqtisodiy tahlil nazariyasi. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
3. Porter M.E. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press.

4. Drucker P.F. (2008). Management: Tasks, Responsibilities, Practices. HarperBusiness. Mintzberg H., Ahlstrand B., Lampel J. (2005). Strategy Safari: A Guided Tour Through the Wilds of Strategic Management. Pearson Education.

5. <https://oz.sputniknews.uz/>

6. <https://stat.uz>

7. <https://invexi.org/uz>